

Citation:

G.F. Pijper, Levensbericht J.H. Kramers, in:
Jaarboek, 1951-1952, Amsterdam, pp. 225-231

JOHANNES HENDRIK KRAMERS
(26 Februari 1891—17 December 1951)

HERDENKING

VAN

JOHANNES HENDRIK KRAMERS
(26 Februari 1891—17 December 1951)

De beoefening van de Oosterse talen in Nederland is op 17 December 1951 getroffen door het overlijden van *Johannes Hendrik Kramers*.

Bij de herdenking van een oriëntalist kan het een belangwekkende vraag zijn, hoe hij oorspronkelijk tot zijn Oosterse studiën is gekomen. Zeker is dit het geval met *Kramers*: hij was namelijk Doctor in de rechtswetenschap, hij heeft geen enkel examen in de Faculteit der Letteren afgelegd, en hij is Lector in het Perzisch en Turks, later Hoogleraar in het Arabisch en de instellingen van de Islam geweest. De verklaring van deze schijnbaar ongewone levensgang is te vinden in zijn jeugd en jongelingsjaren.

Kramers is geboren te Rotterdam op 26 Februari 1891, als oudste van vijf zonen van Dr *Hendrik Kramers*, geneesheer, en *Suzanna Breukelman*. De zin voor taalstudie was in deze begaafde familie een traditie: dokter *Kramers* bijvoorbeeld las Tasso in het oorspronkelijk. De jonge *Kramers* leerde zichzelf op het Erasmiaans Gymnasium de beginselen van Italiaans en Russisch. De poort tot de Oosterse talen was voor hem, gelijk voor zovelen vóór en ná hem, het Hebreeuws: als gymnasiast volgde hij de lessen van de docent in het Hebreeuws, Ds *Lohr*. Deze, de aanleg van *Kramers* opmerkende, gaf hem op zekere dag een spraakkunst van het Arabisch in handen, en de kennismaking met het Arabisch, de bloem der Semietische talen, heeft over de studierichting van *Kramers* beslist. Toen hij in 1909 eindexamen gedaan had, ging hij naar Leiden om aan *Snouck Hurgronje* zijn wens te kennen te geven, in de Oosterse talen, en met name in het Arabisch, te gaan studeren. *Snouck Hurgronje* moedigde hem aan, maar ried hem

tevens, als beroepsstudie de rechtswetenschap te kiezen, daar de studie van het Arabisch alléén hem weinig uitzicht zou bieden op een maatschappelijke loopbaan. Zo werd *Kramers* student in de rechten. Zoveel tijd als de rechtsstudie hem overliet, besteedde hij aan het Arabisch, het eerste jaar onder leiding van Dr *A. A. Schaade*, de latere hoogleraar in het Arabisch te Hamburg, destijds privaat-docent te Leiden. In zijn tweede jaar werd *Kramers* leerling van *Snouck Hurgronje*. Van zijn medeleerlingen noem ik slechts *J. L. Palache*, *B. J. O. Schrieke*, *H. Kraemer*.

Kramers is op 5 Maart 1915 gepromoveerd tot Doctor in de rechtswetenschap op een proefschrift, getiteld: „Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije”. Professor *Van Eysinga* was zijn promotor. Het onderwerp van zijn dissertatie wijst al op het land waar *Kramers* de eerstvolgende zes jaar zou doorbrengen: Turkije. Het denkbeeld, hem te bestemmen voor de plaats van tolk aan het gezantschap te Constantinopel was van *Snouck Hurgronje* uitgegaan. Nadat hij een begin had gemaakt met het Turks, en nadat hij op 27 Mei 1915 gehuwd was met Mejuffrouw *G. A. De Ulaming Pleysier*, vertrok hij in September van dat jaar naar Constantinopel. Hij is er leerling-tolk en later adjunct-tolk geweest. Over zijn Turkse jaren sprak hij later gaarne. Het levend contact met Oosterlingen was naar zijn aard. Hij hield onder de volken van het Oosten het meest van de Turken, wier taal hij voortreffelijk leerde spreken. Hij verkeerde in een internationale kring, die hem de gelegenheid gaf, ook van andere Oosterse talen kennis op te doen, met name van het hedendaagse Perzisch, vermoedelijk ook reeds van het Armeens. Het Turks was echter zijn hoofdstudie en is zijn leven lang, ook toen het Arabisch de eerste plaats was gaan innemen, zijn lievelingstaal gebleven.

Snouck Hurgronje verloor hem niet uit het oog, en toen het Leidse lectoraat in het Perzisch en Turks was opengekomen door het ontslag van Dr *H. D. van Gelder*, werd *Kramers* voorgedragen en benoemd tot diens opvolger. Op 22 Februari 1922 opende hij zijn lessen met een rede: „Over de geschiedschrijving bij de Osmaansche Turken”. Hij heeft ook later nog over Turkse taal en

geschiedenis geschreven, maar in het vervolg ook bewezen, dat de andere helft van zijn leeropdracht, het Perzisch, hem ten volle was toevertrouwd: hij heeft het Perzisch in zijn drie perioden van Oudperzisch, Middelperzisch en Nieuwperzisch grondig bestudeerd, en tal van verhandelingen gepubliceerd over de talen, de historie en de oude godsdienstgeschiedenis van Iran.

In de eerste jaren van zijn lectoraat is *Kramers* tot twee malen weggeroepen uit de rust van zijn Leidse studeerkamer: eerst in 1922 en 1923, toen hij om zijn kennis van Turks en Turken werd toegevoegd aan de conferentie van Lausanne, en de tweede maal in 1925, toen hij aangewezen werd als tolk bij de Volkenbondscmissie, die in 1924 was ingesteld om gegevens te verzamelen betreffende het geschil over de afbakening van de grens tussen Turkije en Irak. De commissie onderzocht in loco de wilayet Mosoel — want over deze provincie ging het geschil — en zocht contact met de verschillende bevolkingsgroepen. *Kramers* vergezelde de commissie op deze reizen en was oorspronkelijk bestemd voor de aanrakingen met de Koerden, immers vijf/achtste van het betwiste gebied was bevolkt met Koerden, wier taal zeer weinig bekend was, maar uit zijn dagboek blijkt, dat hij zich ook nog met andere onderwerpen kon bezighouden. Over Palestina en Egypte is hij naar Nederland teruggekeerd.

Geleidelijk heeft zich in de volgende jaren het zwaartepunt van zijn wetenschappelijke studie verplaatst naar het Arabisch. Tezamen met de Arabisten *Palache* en *Van Arendonk* stichtte hij een besloten wetenschappelijk gezelschap voor de studie van het Arabisch, dat geregeld samenkwam en bestaan heeft tot de wegvoering van *Palache* in de Duitse tijd. Slechts moeilijke Arabische teksten werden hier gelezen en omstandig geïnterpreteerd. Ongetwijfeld hebben deze geleerde bijeenkomsten bijgedragen tot de vorming van *Kramers* tot veelzijdig Arabist. Zijn belangstelling ging vooral uit, behalve naar de taal zelf, naar de classieke Arabische literatuur, en wel meer naar de wereldlijke dan naar de godsdienstige. Tot zijn bijzonder studieveld koos hij zich de rijke oude geografische literatuur. Hij zette hiermede een vermaarde Nederlandse traditie

voort, want de grote Nederlandse Arabisten der 19e eeuw, *Dozy* en *De Goeje*, hebben veel gewerkt in deze belangrijke tak der Arabische letterkunde, de Middeleeuwse geografen. *Kramers* heeft verscheidene studiën over de Arabische geografen gepubliceerd, en hij heeft, in 1938 en 1939, een nieuwe uitgave bezorgd, in twee delen, van het Opus Geographicum van *Ibn Haukal*, dagtekenende uit de 10de eeuw. Hiervoor gebruikte hij een handschrift uit Constantinopel, dat aan de eerste uitgever, *De Goeje*, onbekend gebleven was. Met deze editie heeft *Kramers* zijn naam gevestigd als uitgever van classieke Arabische teksten. Het materiaal voor een derde deel, omvattende inleiding, registers en lexicografische aantekeningen, is aanwezig; de uitgave is, menselijkerwijs gesproken, verzekerd.

Nog is *Kramers'* kennis van de Middeleeuwse Oosterse geografen ten goede gekomen aan het grootse wetenschappelijke werk, opgezet door de geleerde Egyptische Prins *Youssof Kamal*, de *Monumenta Cartographica Africae et Aegypti*, verschenen van 1926 tot 1939, een bronnenverzameling van alle geografische teksten betreffende Egypte en het overige Afrika, in historische volgorde van de vroegste tijden af. *Kramers'* aandeel in dit waarlijk monumentale werk omvatte de Arabische, Syrische en Ethiopische teksten, met Franse vertaling. Het is van belang, *Kramers'* aandeel hier vast te stellen, daar dit uit de uitgave zelf niet duidelijk blijkt.

Na de ontijdige dood van *Wensinck* is *Kramers* benoemd tot diens opvolger als hoogleraar in het Arabisch en de instellingen van de Islam aan de Leidse universiteit. Hij heeft zijn ambt aanvaard op 9 Februari 1940 met een rede getiteld: „De taal van den Koran”. Deze rede, handelende over de Arabische taal en de methoden van de Arabische taalwetenschap, behelst onder meer twee interessante zienswijzen: *Kramers* betoogt de belangrijkheid van de Semietische talen, in het bijzonder het Arabisch, voor de nieuwere onderzoeksmethoden van de linguïstiek, hij verwacht voor de structurele taalwetenschap verheldering van haar problemen, wanneer ook de Semietische talen nader in het onderzoek zullen betrokken worden; verder werpt *Kramers* de stelling op, dat de

voortreffelijkheid van het Arabisch boven zovele andere talen te verklaren is met methoden van modern linguïstisch onderzoek.

Uit deze inaugurele rede blijkt tevens, dat zijn wetenschappelijke ontwikkeling zich allengs had bewogen in linguïstische richting. Hij was en bleef vóór alles philoloog, maar hij had een sterke linguïstische belangstelling. De problematiek van de structurele taalwetenschap boeide hem en zijn kennis van vele talen kwam hem bij deze studiën uitnemend van pas. Want *Kramers* was van het slag van die taalgeleerden, die zich niet tot de studie van één taalfamilie bepalen, maar wier lust het is, het mysterie der taal in vele taalgebieden na te speuren. Van de Semietische talen maakte hij het Arabisch tot zijn hoofdvak, maar hij beoefende ook de meeste andere Semietische talen, zoals overvloedig blijkt uit zijn in 1949 verschenen boek „De Semietische talen”. Dit boek is een enige prestatie in de Nederlandse Semietistiek. Werken over de algemene Semietische taalkunde bestonden reeds lang in Frans, Duits en Engels, het is *Kramers'* verdienste geweest, voor dit in Nederland weinig beoefende studievak de eerste Nederlandse handleiding te schrijven.

Kramers' wetenschappelijke werkzaamheid heeft zich niet beperkt tot de studie van talen alleen. Hij had een brede opvatting van het begrip oriëntalistiek, hij zag deze, naar zijn eigen woorden, als „een in onze geestelijke cultuur ingegroeid onmisbaar stuk van de moderne beschaving, door de studie waarvan die beschaving haar eigen waarde beter leert verstaan en tevens in staat is zichzelf te verrijken”. Als leerling van *Snouck Hurgronje* heeft hij ook de Islamkunde beoefend. Tegenover de Islam als godsdienst stond hij stellig anders dan zijn voorgangers *Snouck Hurgronje* en *Wensinck*. Meer dan de leer trok hem de geschiedenis van de Islam. Een grote figuur als *Al-Ghazâlî* bracht hem tot de bestudering van diens autobiografie, welke hij in Nederlandse vertaling onder de titel „De Redder uit de Dwaling” heeft uitgegeven. Opmerkelijk voor een Westers geleerde was *Kramers'* kennis van de tekst van de Koran; de vaardigheid waarmee hij hele gedeelten van het Heilige Boek uit het geheugen kon aanhalen, herinnerde aan Moslimse godgeleerden die de ganse Koran uit het hoofd kennen.

Hij heeft ook een volledige vertaling van de Koran nagelaten, die nog zal worden gedrukt. Dit zal dan de eerste Nederlandse Koranvertaling zijn, die rechtstreeks uit het oorspronkelijk Arabisch is vervaardigd.

De oorlogsjaren hebben de academische werkzaamheden van *Kramers* onderbroken. Hij heeft behoord tot die Leidse hoogleraren die in Mei 1942 vrijwillig hun ontslag hebben genomen. In de drie volgende jaren van otium cum dignitate heeft hij echter in stilte zijn colleges voor kleine groepen van studenten voortgezet. Na de bevrijding heeft hij terstond zijn professoraat herkegen, en gedurende twee academiejaren, van 1945 tot 1947, is hij Prosecretaris van de Senaat geweest. Daarnaast was hij vier jaren lang, te rekenen van 1946 af, belast met het onderwijs in de Semietische taal- en letterkunde aan de universiteit van Amsterdam, welke leeropdracht hij ook reeds in de oorlogsjaren had waargenomen voor zijn vriend Professor *J. L. Palache*. Te Leiden gaf hij colleges in het Arabisch, de instellingen van de Islam, Perzisch, Turks en bijwijlen ook Armeens, was Interpres Legati Warneriani, en ontwierp, tezamen met buitenlandse islamologen, een nieuwe uitgave van de *Encyclopédie de l'Islam*, waarvan de hoofdredactie te Leiden werd gevestigd. In deze na-oorlogse jaren heeft hij ook nog verscheidene geschriften voltooid waarvan sommige nog op uitgave wachten. Mogen wij zeggen, dat deze veelomvattende ambtelijke en wetenschappelijke werkzaamheden zijn lichamelijk gestel op de duur hebben verzwakt? De eerste waarschuwing kwam na de erepromotie van *Churchill* in 1946, welker voorbereiding zijn werk was geweest. In Augustus 1947 kreeg hij de eerste aanval van de aandoening die hem uiteindelijk ten grave heeft gebracht. Een jaar lang gaf hij geen college. Na zijn herstel in 1948 herhaalden zich de aanvallen in November 1949. Maar ook daarna bleven zijn geestkracht en werklust ongeschokt. Toen de Geneeskundige Faculteit hem al had opgegeven, bleef hij met onverstoorbare opgewektheid aan de arbeid. Hij ondernam nog in het najaar van 1951 een reis naar Constantinopel tot bijwoning van het internationale oriëntalistencongres en het

scheen alsof deze reis nog tijdelijk zijn gezondheid verbeterd had. Zo *Kramers* al geen man was, die zich gemakkelijk uitte over zijn godsdienstig geloof, de gelatenheid waarmede hij zijn lot aanvaard heeft, was zeker religieus en herinnerde treffend aan het woord van de Koran: „Wanneer gij een vast besluit genomen hebt, draag u dan verder op aan God”. Nog onverwacht is hij in de nacht van 16 op 17 December 1951 overleden.

Omtrent *Kramers* kan worden getuigd, dat hij de beste tradities van de Nederlandse oriëntalistiek, en in het bijzonder van de Leidse school van Arabisten heeft hooggehouden, dat hij om zijn karakter en kunde een geziene figuur is geweest in de wereld der oriëntalisten zo binnens- als buitenslands, en dat zijn vrienden en leerlingen niet weten wat zij méér moeten roemen: zijn gave persoonlijkheid, of zijn blijmoedige wijsheid, of zijn hartelijke vriendschap.

G. F. PIJPER